پوهاند محمد بشیر دودیال ۲۰۱۹/۰۷/۱۱

په افغانستان کې
د ځمکې ستونزه او دهغې ښه او اقتصادی استعمال

په اقتصاد کې ځمکه د پانګې، کار او مدیریت تر څنګ یو مهم تولیدی عامل دی، په تیره بیا د افغانستان په شان یوه داسې هیواد ته چې له یوې خوا یې کرنه مهم مسلط اقتصادی سکتور او له بلې خوا کرنی ته مساعدې ځمکې ډیرې لږ دی، دغه عامل حیاتی او ستراتیژیک اهمیت لري. په تیرو وختونو کې د بی کفایته حکومتونو، فساد، بی ظرفیته ادارو او معقولې پالیسی د نه لرلو له امله ډیرې غوره او کرنیزی خاوری له منځه تللی، یا سمه استفاده ور څخه نده شوې، یا هم تر نامناسب استعمال لاندې راغلی او یا هم خاورږ له لاسه وتلې ده. حیرانوونکی خبره ده چې لا اوس هم د ځمکو ښهه ډوله استعمال نه دی تعریف اوتفکیک شوی او د هر استعمال حدود ندی ښودل شوې.
ځمکه په ثابت مقدار سره موجوده ده چې په اندازه کې یې زیاتوالی هیڅ امکان نه لري. په همدې خاطر دنړی په ټولو هیوادو کی په دې برخه کی ډیر محتاطانه پلانونه تطبیقیږی او د ځمکو پالیسی د حکومتونو د کار یوه مهه برخه جوړوی. افغانان وایی چې موږ ته خپله خاوره ګرانه ده، خو واقعیتونه دا خبره نه تاییدوی، دوی هر کال ډیره زیاته اندازه (په زرګونو ټنه) خاوره له لاسه ورکوی او په ساتنه او دفاع یې نه پوهیږی، له بلې خوا خاوری او ځمکی ته تدبیر هم نه لری. تر دې هم خواشینوونکی خبره داده چې علمی بحثونو سره یې هم نااشنا یاستو او د کرنی وزارت، ښهر سازی، اداره مستقل اراضې، چاپیریال ساتنې اداره او نور د ځمکې او خاورو په هکله لازم مطالعات، پلانونه او د راتلونکې اټکلوونه نه لري.
په افغانستان کې د ۶۵ میلیون هکتاره ځمکی څخه یوازی ۸ میلیون هکتار ځمکه (یا نږدی ۱۲ سلنه) د کرنې وړ ده. دې ته (arable land) وایې. نورې زیاتره سیمې غرونه او یا دښتې تشکیلوی. افغانستان په ټولیزه توګه وچ-سارایی اقلیم لری . زیاتره سیمې په یو کال کې په منځنی توګه د ۴۰۰ ملی مترو څخه لږ د باران اوبه تر لاسه کوي، نو ځکه کرنه د خړوبولو په ذریعه کیږي او د اوبو لګول د کرنی اصلی عنصر دی، د کرنیزوځمکو خړوبولو ته مصرفیږي. د کورنیو جګړو څخه مخکی په هیواد کې د درې میلیونه هکتارو ځمکو د خړوبولو توان موجود و، اوس صرف دوه میلیونه هکتاره ځمکه تراوبو لاندی ده، یعنې آبې کښت ساحه کمه شوې، خو زیاته شوی نه ده، حال دا چې نفوس دوه برابره شوی دی !

متاسفانه په افغانستان کې له تیرو ۲۸-۲۹کلونو رادېخوا کرنیزی ځمکي غصب او د غیر زراعتی استعمال لاندې راځي، له بلې خوا د ښارونو پرمختیاناانډوله، د ځمکې بیلابیل استعمالونه لکه زراعتی استعمال، تفریحی استعمال، خدماتی، ترانسپورتی، صنعتی، مسکونی او تجارتی ټول یو دبل سره ګډ شوي دی. متداخل استعمال یی هم بد مثال دی، په نتیجه کې د غیرزراعتی ساحو ځمکي بې استفادې پاتې دي، خو په ټوله کرنې ته مساعده ځمکه کی خدماتی، ترانسپورتی، مسکونی، تجارتی اوصنعتی چارې پرمخ ځي، دا بده ښکارنده ددې لامل شوه چې هم د ځمکې مقداری او هم غیر مقداری ارزښونه(محسوسي اونامحسوسي ګټې) او د ځمکي داستعمال موثریت له منځه ولاړ شي. باید داسې روښانه، علماً سنجول شوې او پلانیزه پالیسی ولرو چې دزمکي استعمال ته معقول او علمی شکل ورکړو، تر څو دغه مهمه طبیعی منبع له لاسه ورنکړو، بلکې سمه استفاده ورڅخه وکړو، مثلاً د کندز زراعتی حاصلخیزه ځمکې نوری د شاړکیدو په حال کی دي، د شمالی ښایسته او حاصل ورکوونکی قیمتی باغوونه هره ورځ له منځه ځي، د کندهار ماله جات تر څو کلو مخکې دانګورو باغونه وو، خو اوس یې بنه ډیره خرابه ده، ننګرهار یووخت همیشه بهار و، خو اوس یې شنه ساحه او فارمونه له منځه تللی او ټولو کې کورونه، سرایونه، دموټرو اډې، د موټرو بارګنونه او نور جوړ شوی، حال داچې لړ وړاندی پریمانه دښتې بی استفادی پاتې دي، هره ورځ کروندی او باغونه ړنګ او د نورو استعمالونو لپاره تخصیص مومی... که دا سلسله دوام وکړی، راتلونکی نسل ته لویې ستونزې پیښیږی.

ولې تر کښت لاندې ساحه کې دزیاتوالی په عوض فوق العاده کمښت راغلی؟ دا مختلف دلایل لري.

باید هیره نشي چې د درې برخو څخه دوه برخې خوراکی مواد په سیده توګه او یوه بله برخه یې په ناسیده توګه له کرنیزې ځمکی څخه تر لاسه کیږی. دا محصولات د ژوند کولو د پاره په اساسی توګه مختلف ډولونه دی؛ لکه: باغداری، دغلو-دانو تولید، سابه، دمالداری لپاره علوفه، الیاف او نور. په افغانستان کې د دغو ټولو تولید ناکافی دی، نو ځکه زموږ خوراکي توکي له بهر څخه وارد یږی. د غلې کمښت نوره نړی کی هم محسوسیږي، ویره ده چې څوکاله وروسته به هیڅ هیواد زموږ مومنو اومسلمانو وطنوالو ته یو کپ ډوډی او یو پاو غله هم ورنکړي، ځکه هر هیواد به په خپل غم کې وي او افغانان د ترحم او زړه سوي داسې څه نه لري چې نړی دې ورسره مرسته وکړي.

د کرنیزو زمکو مطالعه ښیي چې د هیواد اکثریت کروندې کوچنی دی (۶۰سلنه کروندې، صرف له یو هکتار څخه نیولی تر پنځه هکتارو پوری دي. چې ۹۰ سلنه زراعتی زمکه جوړوي) . له دې امله د بزګرانو زیاتره کورنی کولای شی د خپلی اړتیا وړ غله وکړي، خو څو وروستیو کلونو کې دزمکو مافیا او قاچاقبرو دغه زمکې یا په زور یا په نیمه بیه دوی څخه رانیولی، د کوچنیو کروندو خاوندانو د مجبوریت له مخې خپلې کروندې په مافیا وپلورلې. مافیا دغه شنه ساحه او کرنیزی زمکې په نورو استعمالونو له کاره و ایستې . د حاکمیتونو په تاریخی بهیر کې د حامدکرزی په نوم د حاکمیت دوره کې چې فساد تر ټولو زیات شوی و، کرنیزې زمکې هم له استفادې ووتې. د هیواد په کچه ، د غلو کالنی اندازه د ۲۰۰۵ او ۲۰۱۱ کلونو تر منځ ۳،۷ تر ۵،۶ میلیون متریک ټنه پوری رسیده. لکه چې ارزیابی شوی، د غنمو تولید او مصرف د نورو محصولاتو په سر کی دی. د افغانستان خلک غنم په ټولو خوراکونو کی زیات استعمالوی (هر وګړی په اوسط ډول په کال کې ۱۶۰ کیلوګرامه غنم مصرفوی) چې د نړی په سطح لوړمقداردی، حال داچې نورو هیواو کې د غنمو ترځنګ لبنیات، سابه، میوه اوغوښه هم ډیر مصرفیږی. په افغانستان کی د غنمو اوړه ۵۷ سلنه کالوری د ټولو خوراکی توکو له جملی تشکیلوي(د انرژی مهمه سرچینه). دا په داسې حال کې چې د غذایی مصوئونیت او غذایي حاکمیت په هکله کوم شاخصونه او مطالعات نشته. له بلې خوا جګړه مارو په کلیوالی سیمو کې کلیوالي اقتصاد کاملاً فلج کړی دی.

د کورنیو جګړو څخه مخکی ، افغانستان د غلو په تولید کی په ځان د ډاډه کیدو په حال کې و، یو څو کلونو کی یی حتا غنم بهر ته هم لیږل . مګر نن ورځ د نفوسو بی اندازی زیاتیدلو، او دزمکو کمښت، په کرنیزو محصولاتو کی کمې، او همدارنګه د کښت وړ ځمکو کی کموالی راتلل ، دا هیواد مجبور کړ چې هرکال ۱،۲ میلیون متریک ټنه غنم وارد کړي.

په دي وروستيو کي د ځمکي کمښت د زمکي اوانسان د انډول (Man – land ratio) اصطلاح رامنځته کړي ده. دغه نسبت دا ښيي چي په هر مربع کيلومتر کي د انسانانو شمير مخ په زياتيدو دی.
د تکنالوژۍ په پرمختګ سره له ځمکي څخه ګټې اخيستو زياتوالی موندلی دی، که چيرې کافي ځمکه په واک کي ولرو او تکنالوژي هم د پرمختګ په حال کي وي، ځمکه به انسانانو ته د کفايت وړ توليد ور په برخه کړي، خو که چيري کرنيزه زمکه ښه مديرت نشی، د لوږي ويره شته. مدا اوس يو شمير خلک د غذا د کمښت له امله ځوريږی او په سوی تغذی باندی اخته دی.
د امريکا د کرنی د اداری د راپور پر اساس امريکا کی له ۱۹۵۰-۱۹۸۰ م. پوری د غلو- دانو د توليد کلنی وده ۳٪ وه، خو دا وده اوس ۱٪ ته راکښته سوی ده. د نورو عواملو تر څنګ په افغانستان کي د سيلاوونو له امله هم زمکه او خاوره تر تهديد لاندی ده.
د FAO د راپور پر اساس د خوړو ۹۹/۷٪ برخه د زمکي د غونډاري له خاوريني برخی څخه لاس ته راځی او د ۰/۳ څخه لږ خواړه د سمندرونو څخه لاس ته راځی. د دی ګُری د ۱۳ بيليونه هکتاره ځمکی څخه ۱۱٪ کرنيزی ځمکی، ۲۷٪ چمنی، ۳۲٪ ځنګلی، ۹٪ ښاری او پاته ۲۱٪ خاوره يی د مختلفو عواملو (لکه غرونه، شګی، ډيری ګرمی او سړو) له امله د کر لپاره مناسبی نه دی بلل شوی. په ۱۹۶۰ ميلادی کی چی د نړی ټول نفوس دري بيليونه و، نو هر وګړی ته په منځنی ډول نيم هکتار مځکه رسيدله، خو اوس چي نفوس دوه چنده شوی دی او اقتصادی فعاليتونه لکه د فابريکو، نقليه وسايلو، کورونو، نويو ښارونو او مارکيټونو جوړول او دی ته ورته نور فعاليتونه هم پرخه شوي، چي زياته برخه يی په کرنيزو زمکو ترسره شوي دي. د دغو چارو بی سنجشه اجراأتو په کرنيزو زمکو او تازه او شنه چاپيريال منفی اغيز کړی، د فی نفر زمکی اندازه يي کمه کړی چی اوسط يی ۰/۲۳ هکتاره ته راټيټ او د خوړو توليد کی يي کموالی راوستلی. خو دا اوسط په هر هيوادونو کي فرق کوی لکه امريکا کی د هر وګړی په سر ۰/۴ هکتاره ځمکه رسيږی او چين کی چی ۲۵ کال مخکی ۰/۱۱ هکتاره زمکه هر وګړي ته سيدله، اوس و ۰/۰۸ هکتاره ته راکښته سوی، چی دا حالت د انديښنی وړ دی. افغانستان کي تر ټولو غټه بدبختی دا ده چي د رهايشی، صنعتی، تفريحی، خدماتی استعمال لپاره پوره زمکي شته، خو د بي سنجشه استعمال لاندې راوستو له کبله يي په کرنيزو توليداتو او شنه ساحه منفی اغيزه کړی ده.
زموږ هيواد کي د ټولي نړی په پرتله د خوراکي توکو توليد کم دی. د امريکا متحده ايالات په کلنی ډول د هر امريکايی وګړی لپاره ۱۴۸۰ کيلو ګرامه خواړه توليد وی او چين چي تټول زيات نفوس برونکی دی هم خپ هر وګړی ته په کال کي د ۷۸۵ کيلو ګرامه خواړه توليده وی، افغانستان دې برخه کې ثقه ارقام نه لری، خو ويلای شو چی مقدار يي ډير کم دی.
د خاوری تخريب يوه بله ستونزه ده چي دا عمليه د پخوا په څير په څو ځله ډيره سوی ده او هر کال مليونونه هکتاره کرنيزی زمکی د کر او توليد څخه راګرځوی. د ځينو راپورنو پر بنسټ هر کال نژدی لس ميليونه هکتاره مځکه د بارانونو، سيلابونو او بادونو په وسيله د تخريب، له حاصل څخه لوېری او ځينی زمکی بيا د ضعيفه کرنيز مديريت (د زيم د نه ايستلو په سبب د خاورو مالګين او سوډيمی کيدلو او يا هم زمکو ته د ناوړه ترکيباتو او خراپو کرنيزو عمليو او دی ته ورته نوری عمليو) په سبب د کښت څخه وځی او يا هم کال په کال يی حاصل کی کموالی راځي
پرمختيايي هېوادونه د اقتصادي ودې مرکزونه دي، ځکه د زرغوني ودې (Green Growth) عملي کېدل دلته صورت نيسي چې له بايد طبيعي منابع (زمکه او اوبه) يي په ښه او ګټوره توګه استعمال شي. د طبيعي منابعو دا ګټور استعمال د وګړو د ژوند کچه لوړوي او د اقتصاد د بهبود سبب ګرځي.
زرغونه وده green growth يعنی له طبيعی منابعو، خصووصاً ځمکي څخه ښه استفاده . د زرغوني ودې لپاره زموږ په هېواد کې تقريبا ټول شرايط برابر دي. د افغانستان کرنيزوالی او پرمختيايي توب دا خبره نوره هم قوي کوي. که موږ د پراخو توليداتو لپاره وسايل نه لرو، که د مولديت کچه نه شو لوړولای، که د فقر او بېوزلی سره مخ يو او که د استخدام له نشتوالي سر ټکوو،

ممکن دا خبري یو څه منطقي وي او خلک یې راسره ومني، خو که د زرغوني ودي لپاره کار نه کوو او وایو چي شرایط ورته نه د ي اماده، نودا زموږ او د مربوطه ادراتو مطلقه بی منطقی، بې خبري او ناپوهي یا هم دځان او هم د نورو دوکه کول دي.

که موږ له فضا څخه د افغانستان نقشه وګورو؛ زموږ نیکونو له زرګونو کلونو را دي خوا د سیندونو ترغاړو کرني او مالداري ته انکشاف ورکړی، له هغه راهیسی زموږ هر کار او اقدام همدا د سیند ترغاړو او په شنو کرنیزو ځمکو کی دی، ښارونه، سړکونه، مارکیټونه، عسکری میدانونه، ... ټول په همدې محدوده ساحه کی ترسره کوو، د نیکونو په لاسو موجوږ کړی کروندی او ویالي ویجاړې او زراعتی زمکي مو له منځه یووړې، خو له سیند او شني ساحي یو څو ګامه هاخوا په زرګونه هکتاره ځمکه بی استفادی پاتي ده. په تیره بیا دغه بې استفادی زمکه د ترانسپورت، خدماتی استعمال، رهایشی، صنعتی، ښاري او نورو استعمالونو لپاره ښه مناسبه ده چي په هغوسره هم ددغو زمکو ارزش اوچتیږی، تر استعمال لاندې راځي او هم شنه ساحه په خپل حال پاتي کیږی. خدای وکړی جنګونه ختم او مربوطه اداري دغه ټکي ته ځیر شي.

د ځمکي د مسایلو بشپړ سمون یو مهم ضرورت دی، اوس چي د ځمکو خپلواکه اداره چي په ۲۰۱۰ م. کال کي جوړه شوه د ځمکو د اداري او مدیریت د مسئولیت د بنسټ په توګه باید دغو مسایلو ته متوجه شي. پخوا زموږ چارواکو مسئولانه چلند کاو، په کوم ځای کي یې چي عام المنفعه تاسیسات جوړکړي، ټول غیر زراعتی ساحات دي، مثلاً زما په یادښت لومړی مکرویان یوه دښته کي جوړ شو چي هغه وخت یې زنده بانان ورته ویل او په دغه سیمه کی صرف دشرکت سرویس ودانی او لوی پارکنک و، پولیتخنیک ، تخنیکم، ۴۰۰بستریز روغتون، جنګلک فابریکه، د پلچرخي صنعتی پارک، دکرني وزارت، حربی پوهنتون،...ټول د غره لمن او غیرزراعتی سیمه کی جوړشول، خو اوس یې د دارالامان په ساحه کي تر ټولو غوره شنه او زراعتی زمکه، چي د کابل تر ټولو شنه او ښایسته سیمه وه، د وکیلانود دفتر لپاره له منځه یووړه چي کوم ګټورتوب نه لري، کندهار کي یې د لویې ویالي لاندی زراعتی زمکه د عینو میني په نوم د مفسدینو ملکیت وګرځوله، خو له لویې ویالي پورته هواره دغونډیو لمن بی استفادي پاتي ده، ننګرهار کي یې پخوانی دنارنجو باغونه او شنه ساخه د ګمرک، یو شمیر دولتی ادارو، کورونو،... نورو مقاصدو لپاره ضایع کړه، خو لږ پورته پریمانه ډاګونه بې استفادی پاتي دي، په کندز، لوګر او میدان وردک کی هم همدا حال دی. باید افغانان له دی بې سنجشه اقداماتو را وګرځول شي.

د کرني د ستراتیژی غوره توب لپاره باید په ځمکي پورې اړوندو لومړیتوبونو کي فکر وشي، دبزګرانو حقوق، په تیره بیا نیمه ښاري سیمو او اوبه لرونکو سیمو کي ډاډمن شي. د ځمکي د اجاري چارې او دکرني صنعت باید ښه والی وموميِ؛او هر جلا جلا استعمال ته د ځمکي د تخصیص بڼه ښه او موثره شي.

تذکر:

هرگاه خوانندگان محترم متمایل باشند که نبشته ها و مطالب دیگری از این نویسنده را مطالعه کنند، می توانند با اجرای "کلیک" بر عکس نویسنده در صفحهٔ مقالات، به فهرست "آرشیف" شان رهنمائی شوند!